

КРАЄЗНАВЧА СЕКЦІЯ БОГДАН ЛЕПКИЙ У КРАЄЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

Наталія Стрілець

завідувач відділу з основного виду діяльності Обласного комунального музею
Богдана Лепкого в м. Бережани, natalistrilets@ukr.net

ПОСТАТЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО У СВІТЛІ ТВОРЧИХ ТА НАУКОВИХ ЗАЦІКАВЛЕНЬ ДАМ'ЯНА ГОРНЯТКЕВИЧА

Дам'ян Горняткевич (1892-1980) – відомий український художник (живописець, іконописець), бібліофіл, мистецтвознавець, дослідник історії церкви. Його перу належать ґрунтовні дослідження з історії українського та польського мистецтва XIV-XV століть, багата біографістика українських і польських художників XIX-XX століть. Впродовж тривалого часу митець навчався, працював та проживав у Кракові. Був активним учасником Української студентської громади та життя української «колонії» в місті. Разом зі студентами Академії мистецтв та інших краківських вузів був частим гостем «української амбасад» – дому Богдана Лепкого. Об'єднані любов'ю до старовини, всього українського, митці довгий час, аж до смерті поета, підтримували дружні взаємини.

Постать Богдана Лепкого займає помітне місце в творчій спадщині Дам'яна Горняткевича. Проте його наукові розвідки, а також спогади про визначного діяча української культури залишаються мало відомими для дослідників. Тому вважаємо актуальним у ювілейний для обох діячів рік – 150 та 130 років від дня народження – ще раз звернутися до лепкіани Дам'яна Горняткевича.

Дам'яну Горняткевичу належить перше мистецтвознавче дослідження про Богдана Лепкого [1], яке було надруковане на сторінках «Збірника в пошану пам'яті поета» 1943 р. в «Українському видавництві» у Кракові. У розвідці «Богдан Лепкий як маляр» дослідник прослідкував розвиток та становлення Богдана Лепкого власне як художника – від першої зустрічі зі «справжнім малярем» в юні роки й утвердження в думці стати художником до останніх років життя. На думку Д. Горняткевича, надзвичайно важливим при

формуванні особистості майбутнього митця був вплив та авторитет батька о. Сильвестра Лепкого, що сам «писав вірші, любив пристрасно театр і живо інтересувався малярством. Не раз нарікав, чому ми досі не спромоглися на якогось історичного маляра співця нашого багатого минулого» [1, с. 34]. Віддав належне дослідник і наполегливості Богдана Лепкого, який після невдачі в Академії мистецтв у Відні «не покидав думки про малярство, сподівався почати дальшу працю на тому полі під іншим, кращим проводом, а тим часом» продовжував малювати то під керівництвом приятеля Миколи Івасюка, то самотужки, не забуваючи при практиці й про теорію [1, с. 34]. Саме ґрунтовні знання з історії та теорії мистецтва, вроджена товарицькість, на думку Д. Горняткевича, допомогли Богдану Лепкому не лише заприятелитися з найвизначнішими представниками польського мистецького світу, а й стати добрим другом-провідником для багатьох молодих українських митців, що «в тих довгих роках пересувалися не лише через робітні краківської Академії мистецтв», а й «одночасно через дім пп. Лепких, де вони находили повне зрозуміння для себе, гостинність, і зживалися з нашим поетом, як зі щирим приятелем. ... Не один студент-українець дістався до Академії завдяки зв'язкам Б. Лепкого з професорами Станиславським і Вичулковським. Також не одному він допоміг виїхати за кордон на дальші студії» [1, с. 35]. Події Першої світової війни, важкі обставини життя на еміграції в Німеччині не змусили Б. Лепкого полишити пензель, навпаки, він зумів поєднати роботу у таборах для полонених і «винятково оживлену мистецьку діяльність», оскільки «працював для «Галицької Накладні» не лише пером, але також кистю, рисував обгортки до книжок, далі до віденських календарів, виконував ілюстрації до історії України Миколи Аркаса, а врешті портрети письменників. ... Не хотів тільки підписуватися під ними, за скромний був на те. В таборі для полонених у Вецлярі провадив навіть малярську школу...» [1, с. 35].

Високо оцінив дослідник і діяльність Богдана Лепкого як «знавця мистецтва», а саме його перші рецензії на виставки молодих українських художників, співпрацю з Петром Холодним при виготовленні вітражів для

церкви в Мразниці біля Борислава, популяризацію пам'яток української культури XV ст. через публікації в періодиці.

Дам'ян Горняткевич був частим гостем в помешканні митця в Кракові, а значить й учасником розмов про мистецтво, що дало підстави зробити висновок про високу обізнаність у мистецькій сфері господаря та вказати на його вподобання: «Богдан Лепкий розумівся на мистецтві так знаменито, як рідко хто в нас з-поза малярських кругів. З європейських майстрів кисти цінив найвище неокласиків і романтиків, любив дуже Бекліна й Каспара Фрідріха, подивляв бравурний рисунок Ад. Менцля, а на спомин про К. Шпіцвега завжди погідно усміхався. З українських мистців цінив найвище П. Холодного, хоча не менше одушевлявся картинами Труша й веселковими краєвидами Новаківського. Натомість до крайніх модерністів відносився з легковаженням» [1, с. 36]. Також дослідник зауважив на мистецькому синкретизмі творів письменника – у них «багато барв і музики», чимало написані під впливом картин Куриласа, Бекліна та ін., музики визначних композиторів. Д. Горняткевич вперше використав тепер уже звичне щодо Б. Лепкого визначення «поет-маляр».

Розвідку «Богдан Лепкий як портретист Тараса Шевченка» Дам'ян Горняткевич присвятив малярській шевченкіані Богдана Лепкого. Як влучно зауважила Наталія Собкович, ця «мистецька студія Горняткевича» «є ґрунтовною збіркою фактів та описів малярської шевченкіани письменника» [8, с. 40]. У праці дослідник відзначив вагомні заслуги Лепкого як шевченкознавця: «ніхто перед Богданом Лепким не спромігся на опрацювання творів Шевченка в рамках п'ятох грубих томів, причому найбільша частина першого тому присвячена широкій, як під оглядом змісту, так і форми дуже вартісній, біографії Шевченка» [2, с. 25]. Також звернув увагу на важливість розвідки «Шевченко про мистецтво», виданої Богданом Лепким 1920 р. у Зальцведелі. У ній Лепкий обґрунтовано «заперечив фальшиві погляди на тему освіти Тараса Шевченка», а також довів «широку сферу зацікавлень Шевченка, починаючи самим мистецтвом, а кінчаючи літературою та філософією» [2, с. 25]. Щодо

власне малярської шевченкіани Лепкого, то дослідник звертає увагу, що вона розпочалась ще зі шкільних (гімназійних) років і тривала до кінця життя, навіть під час Першої світової війни на еміграції в Німеччині та в останні роки життя [2, с. 26].

Дам'ян Горняткевич підтримував теплі приятні стосунки з Богданом Лепким аж до смерті письменника у 1941 році, а згодом із дітьми митця на еміграції. Тому чимало мистецьких робіт професора Лепкого, зокрема й портретів Шевченка, міг оглядати особисто, навіть один мав у своїй приватній колекції – цінний дарунок від автора на знак багаторічної приятності. Характеризуючи усі відомі йому портрети Тараса Шевченка роботи Богдана Лепкого, мистецтвознавець виділив їхню особливість: «вони сперті головним чином на оригінальній світлині поета з 1859 р., яка дала підставу для портретних студій цілому ряду мистців, що хотіли зірвати з традицією дотогочасних портретів Шевченка в кожусі й шапці, а спрямувати увагу на виявлення психологічних прикмет нашого поета» [2, с. 26]. Д. Горняткевич вважає, що основним поштовхом до зображення саме такого Шевченка для Б. Лепкого стала «щаслива знахідка портрета-мініатюри Т. Шевченка, що зберігається в національному музеї у Варшаві, портрета, виконаного в 1860 р. Карлом Шрайнцером, академіком малярства та інспектором Петербурзької Академії Мистецтв ...» [2, с. 26-27]. Далі дослідник подає аналіз одного з портретів Тараса Шевченка, який діти письменника привезли до США: «відзначається (портрет) високими малярськими прикметами, має тільки одно недосягнення: вершок голови втятий. В цьому портреті Лепкий старався добути у виразі очей Шевченка якнайбільше експресії і тому надав їм фосфоризуючий кольорит, чим цей портрет різниться від твору Шрайнцера, на якому Шевченко має незвичайно спокійний, але дуже глибокий, зосереджений погляд» [2, с. 27]. Горняткевич дав високу оцінку усім роботам із малярської шевченкіани Богдана Лепкого: «Серед імен мистців, що виконували портрети Шевченка – таких імен як Крамской, Шрайнцер, Мате, Репін, Ге, Красицький, Курилас та інші – ім'я Богдана Лепкого займає заслужене місце» [2, с. 27].

У мистецькій збірці музею Богдана Лепкого в Бережанах зберігаються дві картини пензля Дам'яна Горняткевича «Кривеньке. Хата, де родився Богдан Лепкий» [3] та «Приходство в с. Крегулець» [4]. Для працівників музею та лепкознавців ці картини є надзвичайно цінними не лише через їх високі мистецькі якості – «роботи позначені високою майстерністю виконання, вишуканим колоритом, і засвідчують непересічний талант їх автора» [8, с. 40], а й історико-краєзнавче значення, адже на них зображено пам'ятки, пов'язані з Б. Лепким.

Не менш цікавою є історія створення мистецьких робіт. Її вдалось дізнатися під час підготовки працівниками музею та мистецтвознавцем Наталією Собкович каталогу музейної збірки «Образотворча спадщина Богдана Лепкого» [8]. Завдяки спілкуванню з сином художника Андрієм Горняткевичем з'ясувалось, що, окрім того, що Дам'ян Горняткевич був частим гостем у домі Богдана Лепкого, він був ще й одружений з його студенткою Дарією Брикович. Дівчина була донькою пароха с. Кривеньке о. Івана Бриковича (1875-1951), тому молоде подружжя часто навідувалося до села. Знаючи особливо щемливе ставлення професора Лепкого до цих близьких і рідних серцю місць, художник вирішив зробити для нього особливий подарунок – два краєвиди із пам'ятними будинками. Н. Собкович зауважила, що згодом письменник навіть вплив один з них «до канви мемуарного оповідання «Моя перша ялинка», що 1930 року увійшло до книжки «Під ялинку» [8, с. 40, 7, с. 152-153].

Варто зауважити, що син Дам'яна Горняткевича успадкував бібліотеку та мистецьку збірку батька. У приватному листуванні з Н. Собкович він зазначив, що в домашній колекції є дві роботи Богдана Лепкого – «Портрет Тараса Шевченка» та «Запорожці в степу». Обидві «намальовані олією на картоні» [8, с. 40].

Наприкінці 1920-х років Дам'ян Горняткевич розробив проєкт обкладинки до видання епопеї Богдана Лепкого «Мазепа». Письменник подарував книгу художнику з дидикацією: «Дорогому Дам'янові Горняткевичеві з подякою за гарну віньєту. Богдан Лепкий» [8, с. 40-41]. На

титульній сторінці кожного тому «Мазепи», що побачили світ «накладом книгарні Наукового товариства ім. Шевченка» також зазначено: «Окладинку рисував Дамян Горняткевич»[6].

Надзвичайно важливим джерелом інформації для пізнання життєвого і творчого шляху письменника є спогади про нього – рідних, друзів, сучасників, що, не зважаючи на певний суб'єктивізм, дають можливість підтвердити чи спростувати певні біографічні факти, з'ясувати вплив на формування особистості діяча певних людей, подій, явищ, дозволяють збагнути масштаби діяльності, окреслити коло наукових і творчих зацікавлень тощо. «Ще жмут споминів про Богдана Лепкого» Дам'ян Горняткевич опублікував на сторінках газети «Краківські вісті» у листопаді 1942 року. Статтю мемуарист розпочав з надзвичайно виразного і точного портрета вдачі Богдана Лепкого: «Була це людина високих особистих прикмет, високо культурна, а попри це виїмково скромна, завсіди привітна до всіх, погідна, добра. Ці рідкі прикмети мав уже вроджені. Він сам був неначе вицвітом того, що могло виплекати українське приходство з його давньою традицією – культурою довгих поколінь» [5]. Також наголосив на національній ідентичності Лепкого: «Лепкий умів шанувати свою національну гідність. Ніколи не старався про популярність серед поляків – навпаки, всюди, де лише міг, підчеркував, що українці – це стара, культурна нація з багатим історичним минулим» [5]. Сказане підтвердив кількома фактами, свідком яких був сам. Як людина з близького оточення митця, Горняткевич не оминув увагою дружніх взаємин між письменником та Митрополитом Андреем Шептицьким. Так, поему «В храмі св. Юра», присвячену очільнику УГКЦ, назвав «символом приязни двох великих українців» [5]. Автор спогадів зауважив, що до кожного ювілею Митрополита Лепкий виступав з промовою чи писав принагідного вірша і «останній свій підпис» «поклав Богдан Лепкий» під закликом про відзначення 40-річчя перебування на престолі кир Андрея [5].

Отож, лепкіана Дам'яна Горняткевича охоплює сферу його наукової та мистецької діяльності. Мистецтвознавчі розвідки «Богдан Лепкий як маляр» та

«Богдан Лепкий як портретист Тараса Шевченка» є першими спробами наукового аналізу образотворчої спадщини Богдана Лепкого. А спогади про письменника та малярські роботи лепківської тематики є ґрунтовною збіркою фактів, цінним джерелом для дослідників, адже несуть важливу інформацію для змалювання цілісного портрета визначного діяча української культури.

Список використаної літератури

1. Горняткевич Дам'ян Богдан Лепкий як маляр. *Богдан Лепкий. 1872-1941. Збірник у пошану пам'яті поета*. Краків-Львів: Українське видавництво, 1943. С. 33-37.
2. Горняткевич Дам'ян Богдан Лепкий як портретист Тараса Шевченка. *Шевченко. Річник 4*. Нью-Йорк, 1955. С. 25-27.
3. Горняткевич Дам'ян Кривеньке. Хата, де родився Богдан Лепкий. 1927. ОКМБЛБ КН 514/11 М.
4. Горняткевич Дам'ян Приходство в с. Крегулець. 1928. ОКМБЛБ КН 513/10 М.
5. Горняткевич Дам'ян Ще жмут споминів про Богдана Лепкого. *Краківські вісті*. 24. 11. 1942.
6. Лепкий Б. Полтава. Історична повість. I. Над Десною. Львів: Накладом книгарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1928. 329 с. ОКМБЛБ КН 21/22 Рк.
7. Лепкий Богдан Моя перша ялинка. *Лепкий Б. Прозові твори*. Тернопіль: Джура, 2007. С. 152-157.
8. Образотворча спадщина Богдана Лепкого. Каталог музейної збірки / упорядник Н. Г. Собкович. Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2015. 144 с.